

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ HATÁSA A CISZTERCI REND EGRI KATHOLIKUS FŐGIMNÁZIUMÁRA*

LACZKÓ VIVIEN

A ciszterci diákság már a 1700-as évektől fontos szerepet játszott Eger történetében. A ciszterci lelkiség a mai napig meghatározó az iskola falain belül, illetve a többi, a rend által fenntartott iskolák között. A tanulmányban az első világháborúban betöltött szerepükről szeretnék egy képet felvillantani az olvasók számára.

Az emberi természetből fakadóan mindenki másképpen reagál az őt körülvevő hirtelen történő változásokra. A szakirodalomban is megoszlik a vélemény arról, hogy a válaszügy az egyszerű nép körében milyen visszhanggal járt a háború kitörésére. Feltehetőleg az idősebb korosztály nem fogadta nagy lelkesedéssel, hiszen nem telt el száz év az 1848-1849-es szabadságharc óta, nem is beszélve a balkáni háborúkról. A fiatalabbak, akik az 1910-es évek környékén jártak a gimnáziumba, azok nem érezhették közvetlenül ezen harcok hatásait, viszont nagyszüleik, szüleik, tanáraik beszélhettek róluk.

A ciszterci rend történetében, mint a legtöbb monasztikus rend életében, a legfontosabb szempont a világi élettől való elvonulás volt. Messze a városoktól, falvaktól telepedtek le, ahol földművelési tevékenységet folytattak. A rend életében, a tanítórendi időszakuktól kezdve az oktatás fontos részét képezte a hazafias életre nevelés is, melynek eleme volt a haza védelme. Ez a keresztény katolikus elvekkel vajon összeegyeztethető volt? Ebből kifolyólag az első kérdés az volt, hogy egy szerzetesrend által fenntartott intézmény vezetősége és tanácsulete hogyan viszonyult eme hatalmas embervesztéssel járó eseményhez? Vajon hazaszerető polgárként, mint bárki más, lelkesedéssel fogadták vagy éppen a katolikus dogmákat követve inkább próbálták elkerülni?

A második kérdés az diákságra vonatkozik. A serdülőkor velejárója a minden ellen történő lázadás, amely szerves része minden ember életének történelmi kortól függetlenül. Ezen időszakban félelem nélkül képesek bármit megtenni, főleg a kortárs csoport nyomására. Amint egy nagyobb esemény történik, a részesei akarnak lenni. Ezért szerettem volna választ kapni arra, hogy a legtöbb helyen olvasott harci szellemben élő ifjúság körébe a ciszterci rend diákjai is beletartoztak-e? Szerették volna a hazát minden eszközzel védeni és támogatni?

* A tanulmány elkészítését az EFOP-3.6.1-16-2016-00001. „Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen” című pályázat támogatta.

Az iskola és a háború

A ciszterci rend tagjai a Magyarországi létük során nem egyszer bizonyították már a haza oltárán hazafiságukat, köztük az 1848-1849-es szabadságharc idején is. *„A magyar nemzet jogát fenyegető veszély közelsége a honfiak ajkára lelkes szót, kezeibe meg fegyvert ad. Szinte pillanat alatt születnek meg a hősök, kiknek szava saját honfitársait buzdítja tette, fegyvere meg az ellenség hadait veri vissza. Az alkotmányos szabadság szelleme, mely a Kárpátoktól Adriáig hódított, áttört a kolostorok falain is. A ciszterciek is együtt éreznek a magyar nemzettel.”*²- írja Békefi Remig. Az egri tanári kar javaslata alapján így tervezték az ifjúság testi nevelését: a haza védelmének fenntartása férfias edzett erőt igényel a fejlődő kortól, ehhez nem csak a szellemi fejlődést kellett biztosítani, hanem a testet is edzeni kellett.³ Ezt a hozzáállást a nagy háború idején is alkalmazták.

Az első intézkedések

Az Osztrák-Magyar Monarchia történetének „boldog békés” időszaka felbomlott, 1914. július 31-én megkezdtek a mozgósítást, amely a társadalom minden rétegére nagy hatással volt, viszont próbálták fenntartani a nyugalmat és megőrizni az addigi állapotot. A középiskolák, köztük a Ciszterci Rend Egri Katholikus Főgimnáziuma számára is kihirdették 1914. évi augusztus hó 24-én a vallás és közoktatásügyi miniszter rendeletét, amely a következő intézkedést tartalmazta:⁴ a tanítás zavartalanul kellett folytatódjon a háború alatt; esetleges változások történhetnek, amelyeket figyelembe kellett venni; ideiglenesen egyes tárgyak elhagyhatók voltak, vagy óraszámuk átmenetileg csökkenthető, ha a későbbiekben pótlásra kerültek; amennyiben nem volt szakos tanár, azt más, rokon szakos tanár tanította; a kötelező játék-délutánokat, gyakorlati tanfolyamokat, rendkívüli tárgyakat el kellett hagyniuk; az ifjúsági önképző körök és sportegyesületek szüneteltek annak érdekében, hogy a délután folyamán is tanításra fektethessék a hangsúlyt. Megeshetett, hogy a tanév rövidebb lett, ezért a heti óraszámokat növelhették. Az osztálylétszám is növekedhetett avégett, hogy a párhuzamos osztályok száma csökkenjen. Az illetékes tankerületi királyi főigazgatónak minél előbb meg kellett küldeni az alábbi adatokat: iskolai év megnyitásának idejét, módját, helyi tantervet, tananyagváltozásokat, anyagi megtakarításra vonatkozó terveket, a bevonult és a rendelkezésre álló tanárok kimutatását.⁵

Az ország vezetése tehát az iskolák életében is változásokat volt kénytelen hozni, rengeteg kormányrendelet született az évek során, amellyel közvetve

² Békefi, 1896. 63.

³ Uo.

⁴ MNL HML VIII-53 a/90.

⁵ MNL HML VIII-53/a 90.

tudott bekapcsolódni az ifjúság a háború folyamatába, ezeket részletesen a dolgozat további részében közlöm.

Sok esetben dolgoztak össze a Magyar Vöröskereszttel. Békefi Remig apát a rend nevében a rendi pénztárból 5000 koronát adományozott a Magyar Vöröskereszt részére. A zirci járásban hadbavonultak családjainak segélyezésére 500 koronát, a Fejér megyeieknek 2000 koronát utalt ki. Elrendelte, hogy minden konvent és rendház a ház pénztárából az egyletnek küldjön 100 koronát és a családoknak is 100-at.⁶

Az apát 1914. augusztus 24-én érkezett levelében értesítette a konventet, hogy a rend nevében a Vöröskereszt céljára és a hadbavonultak családjának segélyezésére az egyes házak részéről 100-100 koronát adjanak.⁷

Augusztus 15-én az 556. sz. augusztus 12-i távirati rendeletet írásban is megismételte. A gimnázium épülete a Vöröskereszt egri fiókjának a sebesültek részére kórháznak átengedendő volt és egyben utasítást tartalmazott arra az esetre is, ha az intézetet katonai tartalékkórháznak lefoglalták volna.⁸

Az egyik legmeghatározóbb rendelet, amelyet Békefi minden rendháza, konventre kiterjesztett, az egész életvitelükre kiterjedt. A rendnek el kellett tartania a hadbavonultak családjait és a helyükre felfogadott munkásokat is fizetni kellett. A nehéz gazdasági helyzetre való tekintettel a következő intézkedéseket hozta minden rendház és konvent számára: szabályozta az étkezések alkalmával felhasználható alapanyagokat, továbbá a teázást megszüntette, kávé csak vásár- és ünnepnapokon volt fogyasztható, a vacsora utáni bor megszünt. Aki komoly beteg volt, az orvosi utasításra más étrendet kaphatott. Az étkezések alapanyagait és a napi tételeket rögzíteni kellett, a vendégek meghívása szünetelt, kivéve, ha szükségesnek bizonyult. A gyógyszerházból szájvizet és cukorkát nem lehetett hozatni. További, a gazdasági kiadások visszaszorítására vonatkozó rendeleteket is tartalmazott, például a beszerzések szünetelése, kivéve a szakfolyóiratok. Az állami javadalmazásban vagy nyugdíjban részesülő rendtársak: Bonifác, Bertalan, Ákos és Kázmér személyi illetékben nem részesültek, csak az ötödéves korpótlékban.⁹

A házi tanácskozáson 1914. szeptember 20-án megvitatták az eddig hozott rendeleteket, ahol jelen voltak a tábori lelkésszé kinevezett, hadba vonult Rédei Gerőn kívül a konvent összes tagjai. Az apát július óta beérkezett levelei kerültek megvitatásra.¹⁰

⁶ MNL HML XII-11/8.

⁷ Uo.

⁸ MNL HML XII-11/2.

⁹ MNL HML XII-11/8.

¹⁰ Uo.

Az iskola mindennapi élete

A vallás és közoktatásügyi m. kir. miniszternek 1914. évi augusztus hó 24-i rendelete tartalmazta az iskola épületére vonatkozó intézkedést is. Az iskolai épületet lefoglalhatták hadi célokra teljesen vagy részben, ezért az intézetnek magának kellett gondoskodnia más, tanításra alkalmas épület bérléséről, lehetőleg díjtalanul. Amennyiben egy településen belül több iskola is volt, akkor az igazgatóknak együtt kellett dolgozni avégett, hogy esetlegesen egymás helyiségeit tudják használni. Az ország számított arra, hogy ebben az anyagilag nehéz helyzetben minél kevesebb költséggel tudják megoldani az ifjúság oktatását.¹¹

Az apát arra kérte az igazgatót, hogy a tornatermet engedje át a Vöröskereszt egri fiókjának.¹² Közben biztosították az iskola javait a rongálást elkerülendő. A 60. gyalogezrednek egy része nyert elhelyezést itt, de csak átmenetileg, néhány napra, kiknek helyére rövid idő múlva, 1914. szeptember 2-án már a csaták sebesültjei jöttek. Ettől az időtől 1916. június 1-jéig a háború sebesültjeinek vagy beteg hőseinek nyújtott menedéket az épület. Hadi kiegészítő kórház céljára az iskola tornatermét, a hozzátartozó két öltözőt, továbbá raktár céljára az énektermet és az öt ápoló népfelkelőnek lakásként a zenetermet foglalták le. A kórház 21 hónapon keresztül működött, ezután feloszlatták, mert túl messze volt a frontoktól.¹³

1914 után 1915-ben is megszorításokra kényszerültek az ellátás terén. Már 1 éve folyt a háború, ebből a ciszterciek sem vonták ki magukat, mert nem tudták volna elviselni, hogy mások szenvednek, míg ők ugyanúgy élék életüket. Mivel a hadsereg ellátására rengeteg élelmiszer szükségeltetett, főként szarvasmarha, így a kormány a keddi és pénteki napokat országos böjtnek nyilvánította, ugyanezt érvényesnek kellett tekinteni a konventek számára is, továbbá délben két húsételt fogyaszthattak, a harmadik tál étel mindennap tészta volt. A vacsora a 608/1914-es körlevele alapján maradt. Mivel a marhahúsevással már hónapok óta felhagytak, ezért sertés- és birkahúst fogyasztottak, néha szárnyasokat és vadat.

A hadsereg számára a liszt elengedhetetlen élelemnek számított, a gabona-termést zár alá vonták, a rendház és a konventek lisztszükségletét az előszállási uradalmukból elégítette ki az apát. Minden rendház szükségletét a következők alapján osztotta el: a lisztet negyedévenként a hercegfalvi malomból kapták, az új rendelet szerint csak finomlisztet, főzőlisztet és kenyérlisztet készíthettek. Az egri konvent 79 tagjának lisztszükséglete 1916. 08. 15-től 1917. 08. 15-ig, tehát 365 napra 84.388 q volt.

Az alapvető élelmiszernek számító zsiradék szintén államilag meghatározott mennyiségre szorult vissza, továbbá a húsfogyasztást 1916 szeptemberében ismét korlátozták, a szerda és a péntek húshagyó nap lett, a hétfő pedig zsír-

¹¹ MNL HML VIII-53/a.

¹² MNL HML XII-11/8.

¹³ A Ciszterci Rend Egri Kath. Főgimnáziumának Értesítője, 1916. 68.

talán. Ez a katonaság megsegítésére szolgáló intézkedés volt, amelyből a rend sem maradhatott ki. „*Úgy ismerem rendem tagjait és szellemét, hogy a haza érdekében semmi áldozattól sem riad vissza, sőt készséggel hódol meg a nagy országos és nemzeti érdek előtt.*” -írta Békefi Remig. Továbbá felhívta a figyelmet arra, hogy a drága hozzávalókat mellőzték és az olcsóbbakból is egészséges és változatos étrendet állítottak össze.¹⁴

1917-ben újabb szabályozás érkezett, melyben az apát arra kérte az igazgatót, hogy a rendi vagyonnal lelkiismeretesen járjon el. A reggelin kívül mást nem kívánhattak, nem volt tízóriai, a húsételt és a tésztát senki sem vihetett fel a szobájába. Asztali bort délben és este fogyaszthattak. Somlyai bor délből hetente három nap kerülhetett az asztalra. Ezek közül az egyik a vasárnap, másik kettőt ők állapították meg. Veni Sancte, Te Deum és Szent Bernát napján, a király és királyné név- és születésnapján, a rend fejének és a rendtagoknak neve napján, a rend fejének megérkezésekor és távozásakor, továbbá vendég ottlétekor volt somlyai, a rendtag azonban nem számított vendégnek. Vörösbor délből a következő napokon volt fogyasztható: Veni Sancte, Te Deum és Szent Bernát napján, a király és királyné név- és születésnapján, a rend fejének és a rendtagoknak neve napján; karácsony, újév, vízkereszt, húsvét, pünkösd, úrnapja, Nagyboldogasszony, Szent István és Szent Bernát napján, húshagyó kedden. A költségvetést a következőképpen állították össze: lényege, hogy birtokaik és rendházaik egymás közötti gazdasági ügyleteinek lebonyolításánál az akkori folyó árban számítanak, tehát minden levonás nélkül.

Az étkezés szabályozásán kívül, amely elengedhetetlennek számított katonáink ellátására, más területen is takarékosagra intettek. A fűtésnél és világításnál takarékosan és gondosan kellett eljárniuk, a fűtést nem vihették túlzásba, a lámpák felesleges felkapcsolva tartása okszerűtlennek bizonyult. Az egyszerű szentmisénél és litániánál kettő, ünnepi szentmisénél, az abbatialisnál is csak négy gyertya éghetett¹⁵, 1917-ben a fűtőanyaggal való spórolásra is intettek.¹⁶

A tanári kar és a Nagy Háború

Iskolán belüli tevékenység

A tanári kar minden egyes tagjának nagyobb odafigyeléssel, türelemmel kellett lennie ezekben a hónapokban és években a diákok iránt, ezenkívül minden tanulói tevékenységet felügyelni, irányítani, szervezni kellett. A feladatok közül Kürti Menyhért igazgató úr kiemeli a pénzgyűjtést a katonák karácsonyára. Külön bekezdésben emlékezik meg a hajléktalanná vált menekültek ellátásának megszervezéséről az 1916-17-es évi Értesítőben.

¹⁴ MNL HML XII-11 8.

¹⁵ MNL HML XII-11 8.

¹⁶ MNL HML VIII-53/a 91.

A tanári kar tevékenységi körébe tartozott a különböző beszolgáltatási kérvények kielégítése. A hadsereg fémkészlete fogatkozóban volt, vörösréz tárgyak (különösen vörösréz edények) mennyiségét kellett felmérniük, melyet valószínűsíthetőleg beszolgáltatni voltak kötelesek.¹⁷ További vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendelet alapján írták össze a harangokat, amelyeket be kellett szolgáltatniuk, szerencsére az egri konvent nagyharangja megmaradt, a többi az apát vette át, összesen négy haranggal rendelkeztek. Három harangot vettek el, 834 kg súlyban, amiért 3336 koronát kaptak (4 korona/kg). A harangokon kívül a konventtól az orgonasípokot is el akarták kobozni, azonban szereték volna, ha ez alól az egri templom kivételt képezne, melynek indoklása, hogy 1850 előtt készült és művészettörténeti értéke volt, mert Mozer-féle orgona és diszharmonia uralkodna elvitelével a templomban művészeti szempontból. Sajnos az anyagokból nem derül ki, hogy sikerült-e megtartani.¹⁸ A hadseregnek szüksége volt sárgarézből és egyéb rézötvözetből készült ajtókilincsekre és ajtóveretekre is, amelyeket szintén át kellett adniuk.¹⁹

Iskolán kívüli tevékenység

A tanári karból négyen vállaltak a háborúval kapcsolatos tevékenységet: „*Perényi Kandid a Vörös – Kereszt - Egylet Heves megyei választmányának gondnoka, dr. Kürti Menyhért a Vörös – Kereszt egri fiókjának titkára, a hadi sírokat gondozó bizottság tagja. Grész Leó a vármegye egri járásában elhelyezett internáltak leveleinek cenzúrázásával, valamint dr. Kovács Piussal a hadi fogságba jutott földjeink leveleinek fordításával és a válaszok írásával tettek szolgálatot a segítségre szoruló egyszerűbb helybeli és környékbeli falusi lakosságnak, illetve a közigazgatási hatóságnak.*”²⁰

„Az iskola tanárai mindenhol ott voltak, ahol adakozni kellett.” - állapította meg Kürti Menyhért. „A Vörös – Keresztnek részint alapító, részben rendes tagjai, avagy adományozó jótevői Kassuba Domokos, Maczki Valér²¹, Szalay Gábor, Borsodi Miklós, Madarász Flóris, Perényi Kandid, Kürti Menyhért, Tordai Ányos, Pölöskey Kornél, Kovács Pius, Rédei Gerő, Grész Leó, Braun Jácint, Neuhold Özséb, Szekeres Fábián, Bartók Egyed, Szász Alfréd, Farkas Alberik, - tehát összesen 18 fő - kiknek tagsági díja, vagy adománya 420 K-t tesz ki.

Ezen kívül az ekkori apát rendeletére a ciszterci konvent és tanári kar 100-100 K-t adományozott a helybeli Vörös – Kereszt céljaira és az Egerből hadbavonultak családtagjainak felsegélyezésére a háború elején; legutóbb 200 K-val a vármegye által

¹⁷ MNL HML XII-11 8.

¹⁸ Uo.

¹⁹ MNL HML VIII-53/a 91.

²⁰ A Ciszterci Rend Egri Kath. Főgimnáziumának Értesítője, 1916. 59.

²¹ Maczky Valér egyfajta összekötő kapocsként működött a rendház, az iskola és a város között. Tevékenysége mindhárom közegben jelentős volt. Lásd bővebben: Fábián, 2017.

a sáros megyei Hevesfia-falva felépítésére gyűjtött összeghez.²² Ezen kívül a katonák karácsonyára a konvent pincéjéből bort, s némely tagja ruhaneművel, dohánnyal, szivarral, cigarettával ajándékozták meg a sebesülteket és minden nap elvitték nekik az elolvasott napilapokat.”²³ – írja Kürti Menyhért, az akkori iskolaigazgató.

A háború „haszna” volt annak a lehetőségnek a felhasználása, hogy tárgyi emlékekkel szaporították az iskolai gyűjteményeket, amelyeket a tanítás során fel tudtak használni, például „fegyvereket, lövedékeket, plaketteket, hadi jelvényeket és levelezőlapokat, szövetségeseink és ellenségeink pénzeit gyűjtötték össze.”²⁴

A tanárok évek óta az egri társadalom művelésének is a pártfogói voltak, a háború ideje alatt sem voltak restek ezt folytatni. *Háborús délutánok* elnevezéssel tartottak előadásokat az egybegyűlteknek. Ezek, az előadások sorrendjében a következők: 1. Braun Jácint: Német városi élet a középkorban. 2. és 3. Tordai Ányos dr.: Úti jegyzetek a meghódított Szerbiából. 4. Bartók Egyed dr.: A szent korona és a koronázás. 5. és 6. Kovács Pius dr.: Hősök falva. 7. Szekeres Fábián: Az öntudat ámításai. 8. Kürti Menyhért dr.: A háború és a béke problémája.²⁵ Az eseményekről rendszerint a helyi sajtó, az Egri Újság is beszámolt. Az intézet háborús előadásainak bevételeiből támogatta a Vöröskeresztet.

Áttanulmányozva a beszámolókat és levéltári adatokat egyetérthetünk az igazgató úr megállapításával: „A háború nyomort és szenvedést hozó hatása hamar és sok formában megmutatkozott.”²⁶ Azonban azt is megállapíthatjuk, hogy a tanári kar e nyomorúságban és nélkülözésben is megtalálta a keresztényi hit cselekvésben megjelenő formáit és módjait, s ezzel kiteljesítette a nevelő feladatát. A háborús ismeretek tantárgyi megjelenése szélesítette a diákok látókörét, de a tanárok „A háború tanulságait az egyes tárgyak keretében igyekeztek feltárni, valamint erkölcsi érzésüknek emelésére felhasználni.”²⁷

Tananyag

A tanítási órák tananyagának leckéi értelemszerűen kapcsolódtak a mindennapok történéseihez. Mind a magyar nyelvben, a német nyelvben, a történelemben, természetrajzban, matematikában megjelent a háború.

1915-ben a vallás és közoktatási minisztériumban eldöntötték, hogy az ifjúságot még a sorozás előtt is tervszerűleg bizonyos katonai kiképzésben kellett részesíteni. Ezt kísérletképpen az 1915/16 tanévben vezették be. A katonás nevelés részben a rendes tanórákon, részben a játékdélutánokon és kirándulásokban, cserkészetben és a testnevelésben folyt. Oktatni erre alkalmas tanár,

²² A résztételek összege 1120 koronát tesz ki.

²³ A Ciszterci Rend Egri Kath. Főgimnáziumának Értesítője, 1916. 78-79.

²⁴ Uo.

²⁵ Uo. 58.

²⁶ Uo. 68.

²⁷ Uo. 73.

vagy ennek hiányában katonai szolgálatra be nem hívott katonatiszt volt alkalmazandó, jelentést kellett tenni arról, hogy hogyan tudná ezt megvalósítani az iskola.²⁸

„Testnevelésórán katonai előkészítést vettek elméletben és gyakorlatban. Hadseregszervezetet, stratégiát és taktikát tanulmányozták és katonai rendgyakorlatokat, meneteléseket figyeltek meg, és távolságmérési gyakorlatokkal kapcsolták össze.”²⁹

A háború közvetlenül hatott a testnevelés tanítására, ugyanis sorban hívták be az oktatókat és foglalták le hadi célokra a tornatermeket. Emiatt a minisztérium elrendelte, hogy tanév közbeni kirándulások legyenek ott, ahol a katonai szolgálatra való felkészítés elmaradt és ahol a felkészítés soron volt. Ezek alól akkor lehetett kibújni, ha nem volt megfelelő számú tanerő, aki el tudta volna látni a kísérői feladatot. 45-50 fős csoportokban mentek hétköznapi, egy délutánon át tartó kirándulásokra, az időjárásnak megfelelően, például a téli hónapokban a síelés is lehetett egyfajta kirándulás.³⁰

Következtetésképpen megállapítható, hogy a háború beleivódott az iskola mindennapi életébe a tantárgyakon keresztül is.

A diákság és a Nagy Háború

A tanulók legfőképpen a háború első évében lelkesedtek és mutattak nagy érdeklődést az egymást érő bevonulások, a harcba induló századok és ezredek, valamint a helyükre érkezett sebesültszállítmányok iránt. Az izgató okok megszűnte következtében azonban lecsökkent az érdeklődés. *„Részint a megszokás, sőt a gyereknél könnyen jelentkező unottság folytán nyugalom és bizonyos közömbösség váltotta fel. Ebben, mindenesetben része van annak is, hogy a harc-terektől messze vagyunk, magyarázatul szolgálhat az is, hogy a harci események az évnek egészen elejére esett román betörés izgalma kivéve a hosszú szünetek és ha tette kerül is a dolog, a támadó és védő erők egyensúlya miatt nagyobb hullámokat vetnek.”³¹*

Kezdetben a diákok a tanulást hanyagolva, idejüket az utcán, vasútállomáson töltötték és egy-egy katonakórház körül ácsorogtak, hogy pár szót válthassanak az ablakon keresztül a frontról hazatért katonákkal. *„Így szereztek a katonák által sokszor kiszínezett híreket, amely jobban érdekelte őket, mint a könyvek. A háború napjai és merőben új benyomásai mélyebb nyomokat hagytak a növendékek lelkivilágában.”³²*

²⁸ MNL HML VIII-53/a 90.

²⁹ A Ciszterci Rend Egri Kath. Főgimnáziumának Értesítője, 1916. 77.

³⁰ MNL HML VIII-53/a 90.

³¹ A Ciszterci Rend Egri Kath. Főgimnáziumának Értesítője, 1916. 84-85.

³² Uo. 84.

A családi élet a háború alatt alapjaiban véve megváltozni látszott. A bevonulások, az újsághírek, az előadások háborús vonatkozásai a gyermekekben erős érzéseket keltettek, amelyek tette sarkallták őket. *„A hazaszeretet, a nemzeti összetartás, az áldozatkésség már nem fogalom előttük, hanem a valóság.”* Szeretettel segítettek, például ápolták a sérült katonákat. *„Ha az orosz vandallizmus és az olasz hitszegés hallatára a bosszúvágy és a gyűlölet egy-egy szóban ki is tört a serdülő gyermekek lelkéből, ezt ellensúlyozták a legnemesebb emberi érzelmek.”*³³ A háború nevelő értéke itt mutatkozott meg igazán.

*„Ugyancsak fontosak voltak az un. „társadalmi akciók”. A háború nevelő értéke megmutatkozott a társadalmi akciókban is, ugyanis szeretetre, gondoskodásra nevelte a segítőkész ifjakat.”*³⁴ Ilyen fontos akció volt a hadsereg számára történő gyógynövénygyűjtés³⁵, a Vöröskeresztnek tett szolgálatok.³⁶

A Gyorssegély Augusztai Alap a háborúban rokkanttá vált katonák segélyezésére társadalmi mozgalmat indított, és Füsttelen Nap rendezésével igyekezett segélyalapját növelni. Eger ebből az okból Füsttelen napot rendezett. A gyűjtés urnákkal és gyűjtőívvel történt, eredménye 25 K 44 fillér.³⁷

A Magyar királyi honvédelmi ministerium Hadsegélyező Hivatala karácsonyi szeretet-mozgalmat indított, az ebben résztvevők emléklapokat kaptak, amelyeket az ajándékozó gyerekeknek az intézmény pecsétjével ellátva kellett odaadni. 300 db emléklapot küldött a Hadsegélyező Hivatal a diákok számára, akik a *Karácsony a harctéren programban* segítettek a gyűjtésben.³⁸

A háborúban feldúlt tűzhelyeket újrafelépítő országos bizottság javára, a „Kárpáti nap” akció keretein belül 140 koronát gyűjtött a diákság.³⁹

Ahol lehetett, a gimnázium diákjai segítettek a fronton küzdő katonákon, hátramaradt családjaikon és a sérülteken.

Hadba vonulás

Az 1914-es évben behívták tábori lelkésznek Rédei Gerő tanárt. Rajta kívül elvitték a gazdasági intézők felét, harmadfélszáz gazdasági cselédet, százötvennél több aratót, hetvennél több lovat.

Az apát szerette volna a növendékeket távol tartani attól, hogy a frontra vonják ki őket, mindent megtett azért, hogy a védtörvényt tudja alkalmazni rájuk.

Az 1915-ös évben szabályozták először a tanulók behívását. Az 1873-1877. évben született népfölkelésre kötelezettek bemutatató szemlére történő behívá-

³³ Uo. 85.

³⁴ A Ciszterci Rend Egri Kath. Főgimnáziumának Értesítője, 1916. 83.

³⁵ MNL HML VIII-53/a 90

³⁶ Uo.

³⁷ MNL HML VIII-53 a 90.

³⁸ MNL HML VIII-53/a 91.

³⁹ Uo.

sával kapcsolatos felmentése körül a következő volt az eljárás: abban az esetben mentettek fel, ha a tekintetbe jöhető alkalmaztatásban már legalább az akkori évi január hó 1-je óta álltak. Ezt két eredeti igazolással kellett bizonyítani.⁴⁰

Ugyanebben az évben egy következő rendelet alapján már az 1891, 1895 és 1896-ban születetteket is kérték összeírni, a kimutatás a következőket tartalmazta: név, osztály, születési év, a tanuló első félévi Értesítőjének osztályzata/hány jeles, hány jó stb. és magaviselete, megjegyzések.⁴¹

A harmadik 1915-ből származó rendeletben az 1896, 1895 és 1891-ben születettek népfelkelési szemléjén alkalmasnak talált tanulókat be kellett jelenteni a Budapest Vidéki Tankerület kir. főigazgatójának. Az alkalmasnak talált VIII. osztályos magántanulókkal, valamint a „kétes előmenetelű” VIII. osztályú rendes tanulókkal (úgy, mint a VI-VIII. osztályúakkal) kapcsolatban meg kellett tartani az érettségi bizonyítvány jegyeit megállapítandó értekezletet.⁴²

1916-ig csupán két tanár volt alkalmas a katonai szolgálatra: Rédei Gerő és Szász Alfréd. Rédei Gerő a 60. gyalogezred tábori lelkésze lett, a hadi szolgálat alatt az alábbi kitüntetésekhez szerezte: a kardokkal díszített Ferenc József-rend lovagkeresztje, a II. oszt. lelkészi érdemkereszt, a Signum Laudis, a Károly-csapatkereszt, a Vöröskereszt-Egylet II. oszt. hadiékítményes díszjelvénye, a kardokkal és sisakokkal díszített háborús emlékérem. A háború folyamán azonban a kitüntetések mellett sajnálatos módon egy komoly betegséget is elkapott. A kitüntetéseit büszkén, a betegségét türelemmel viselte. Szász Alfréd kórházi tábori lelkész volt Ciliben, később Grész Leó a 12. sz. helyőrségi kórházban végzett szolgálatot.⁴³

Emlékezet

Az iskola vezetése eldöntötte 1922-ben, hogy szeretne méltó emléket állítani az elesett hősöknek, ezért elkezdte összegyűjteni, hogy mely akkori és régi diákjaik veszttek oda. A megemlékezés két fontos része az emléktábla, továbbá a *Pro Patria*⁴⁴ című kiadvány, amely az 1922-ben készült emléktáblához kapcsolódó emlékkönyv, amiben a háború következtében elhunyt tanulók adatait olvashatjuk. A táblát és a könyvet vizsgálva kiderül, hogy az adatok nem egy időben kerültek rögzítésre, ennek az oka, hogy nem érkezett be minden információ kellő időben. Az alapelgondolás szerint névsor szerint vitték volna fel a neveket, azonban ez a sor megszakad, a később betoldott nevek már érkezési sorrend szerint kerültek be. Úgy tűnik, hogy a vezetőség számított arra, hogy nem fog minden diákról késlekedés nélkül megérkezni az ismertető, ezért a könyvben

⁴⁰ MNL HML VIII-53/a 90.

⁴¹ Uo.

⁴² MNL HML VIII-53/a 90.

⁴³ A Ciszterci Rend Egri Kath. Főgimnáziumának Értesítője, 1917. 58.

⁴⁴ MNL VML XII. 2.

hagytak üres oldalakat, ahová utólag pótolták őket, az emléktáblán pedig ahol még volt hely, bevészték neveiket.

A könyvbe eredetileg, azaz 1922 áprilisában hetvenöt név került, nevük mellett olvasható a születési helyük és idejük, mikor jártak az iskolába, továbbá katonai kitüntetések, haláluk helye és ideje. 1923 márciusáig még nyolc nevet írtak bele, az ő neveik ábécé-rend nélkül az emléktábla aljára kerültek. A könyvben még egy hősi halott, Farkas Ernő adatai szerepelnek, akiről 1925 októberében szereztek tudomást.

A Heves Megyei Levéltárban található anyagokban azonban az előbb olvasható nyolcvannégy személyen kívül különböző összeírásokban további kilencvenkilenc nevet leltem fel, akik szintén megjárták a háború frontjait, közülük hetven egri ciszterci diáknak csak a nevét tudni, illetve tizenhét főnek a néven kívül a születési éve derül ki a levéltári adatokból. Ez a kilencvenkilenc diák valószínűleg visszatért a frontokról, mert sem az emléktáblán, sem az emlékkönyvben nem szerepel a nevük. A *Magyar ezredek az I. világháborúban*⁴⁵ elnevezésű weboldal segítségével a magyar királyi honvéd, valamint a császári és királyi hadtestek és ezredek tematikusan összegyűjtött forrásaiból még több tudnivalót gyűjtöttem össze a felkutatott személyekről.

Az eddig összegyűjtött adatok alapján száznyolcvanhárom az egri ciszterci gimnáziumban tanult diák hozható összefüggésbe azzal, hogy részt vett a háborúban a fronton. A pontosságot azért nem tudtam megítélni, mert kilencvenkilenc emberről nagyon kevés adatot tudok felmutatni, ami legtöbb esetben csupán a nevük, pár helyen előfordul a születési év, életkor. Az adatokat, amelyeket elemezni fogok a *Pro Patria* kiadványból, a levéltári forrásokból és az ezredekre vonatkozó összeírásokból gyűjtöttem össze.

Az ismert adatokat vizsgálva megállapítható, hogy huszonnyolc fő született Egerben, a többiek az ország különböző falvaiban, városaiban elosztva, ebből látható, hogy a gimnázium nagy népszerűségnek örvendett nem csak az egri lakosság körében, hanem az ország különböző pontjain.

Születési idejüket tekintve többségében 1897-ben jöttek világra, a legidősebbek 1873-ban születtek, ők Hajnal Endre, Radványi Jenő és Szilágyi Zoltán; a legfiatalabbak 1900-ban, akik Darvas Lajos, Mikula Imre, Péterffy Endre, Pongrácz Sándor, Réz Dezső, Sándrik Sándor, Szilágyi János, Terenyi László és Tuchmann Béla.

A gimnáziumban eltöltött éveiket vizsgálva javarészt azt lehet elmondani, hogy mind a nyolc osztályt a Ciszterci Rend Egri Katolikus Főgimnáziumában végezték, de kivételek mindig akadnak. A legszélsőségesebb, hogy csupán egyetlen tanévet töltöttek itt, ilyen tanuló például Jant Tibor, aki az első osztályt végezte itt, illetve Képes Lajos, aki az ötödiket. A *Pro Patria* adatait vizsgálva megállapítható, hogy a hősi halált halt hallgatók közül a legtöbb számban, számszerűleg heten 1903-ban kezdték meg tanulmányaikat a gimnáziumban,

⁴⁵ https://magyarezredek.hu/hadtori-leaflet/second_map.jsp (utolsó megnyitás: 2018.11.11)

ezt követik öt-öt fővel az 1895-ben, 1896-ban, 1906-ban, 1909-ben és 1910-ben kezdők. 1903-ban kezdte meg tanulmányait például Forgács János (1891-1915), aki a 34. honvéd gyalogezredben szolgált hadapródként és 1915. március 3-án esett el Manilovánál.⁴⁶ Az 1909-ben kezdők közül Gajzágó Ferencet emelném ki, aki az egyik legpontosabban dokumentált diák, akiről a dolgozatban szó van. A *Pro Patrián* kívül De Sgardelli Caesar *Huszonkilences honvédek hadtörténete*⁴⁷ című írásában is megjelenik. 1898-ban született Túrkevéen és 1916-ban vonult be a gimnáziumból hadiérettségivel a 29. honvéd gyalogezredhez, majd a tisztiiskola elvégzése után a 313-as honvéd gyalogezredben harcolt a román fronton egyéves önkéntes tizedesként, de gyorsan zászlóssá nevezték ki. 1918-ban az olasz harctéren küzdött Piavénál, ahol szívlövést kapott 1918. június 15-én. Tetteiért III. osztályú katonai érdemkeresztet, bronz vitézérmet és Károlykeresztet kapott.⁴⁸ Az 1910-es évfolyamból Kállay Géza az, aki a legnagyobb pályát futotta be a hadseregben. 1899-ben született Egerben, a hetedik és a nyolcadik osztályt a Ciszterci Rend Egri Katolikus Főgimnáziumában végezte. A 39. honvéd gyalogezred első zászlóaljának harmadik századában szolgált, kezdetben zászlósként.⁴⁹ A harmadik isonzói csatában nyújtott hősiei viselkedéséről még József főherceg is megemlékezett egy naplófeljegyzésében. „A 39. gyalogezrednél Kállay Géza zászlós a legborzasztóbb gránát- és srappell pergőtűzésben, gyalogsági és gépfegyvertűzben csatártól csatáig szalad és lelkesíti őket az elvesztett állás visszafoglalására, az új rohamra; azután kis osztagával lelkesen nekirohan a nagy túlerejű ellenségnek; háromszor nagy veszteségeik mellett visszaveretik, de ők nem tángítanak, a magyarnak győznie kell. A negyedik rohammal elfoglalják az állást, a húszszoros túlerejű ellenséget futásra lódítják.”⁵⁰ 1916. január 2-án vitézségéért József főherceg a táborba érkezett és kitüntette arany vitézségi éremmel. A román frontra való átvezénylése idején, 1916 júliusában már hadnagyi rangban vezette az első zászlóaljat,⁵¹ ahol a beosztottjai a következők voltak: Stratilik Ferenc, Boczkó Béla, Malomscky László, Balázs Dezső, Mann János hadnagy, valamint Nagy Imre törzsőrmester.⁵² 1918-ban ismét az olasz fronton teljesített szolgálatot, ahol az ősz folyamán hunyt el, összesen kilenc kitüntetést szerzett az évek során.⁵³

A kiegyezést követően a hadsereg két részre oszlott, a közös csapatokra és a honvédségre, amelyet 1869-ben kezdtek felállítani. Az alakulatokat elemezve látható, hogy huszonnyolc ezderet lehet megkülönböztetni, amelyből legkiemelkedőbb a m. kir. miskolci 10. honvéd gyalogezred, ahová huszonegy diák

⁴⁶ Markó et al., 282.

⁴⁷ De Sgardelli Caesar, 1936.

⁴⁸ Uo. 272.

⁴⁹ Lépes Győző - Mátéfy Artur, 1939. 168.

⁵⁰ Uo. 189.

⁵¹ Uo. 261.

⁵² Lépes Győző - Mátéfy Artur, 1939. 361.

⁵³ Uo. 371.

vonult be, emellett a cs. és kir. Alfred Ritter von Ziegler nevét viselő 60. számú gyalogezred, ahol tizennégy diák teljesített szolgálatot.

A 10. honvéd gyalogezredet 1890-ben állították fel Miskolcon az egri és sátorlajújhelyi zászlóaljakkal összevonva. 1914 augusztusában Tarnawatkához küldték először,⁵⁴ 1915 tavaszán Przemyslnél folytatták a harcot,⁵⁵ majd augusztusban részt vettek a breszt-litovszki áttörésnél.⁵⁶ A Strypa folyó partja mentén állóháború alakult ki köztük és az oroszok között.⁵⁷ 1916 júniusában kénytelenek voltak feladni állásaikat az orosz offenzíva miatt, visszaszorultak a Kotuzownál kialakított állásokba.⁵⁸ A magyar-román háború kitörésekor az ezredet 1916 augusztusában Erdélybe csoportosították át, ahol a görgényi havasokban vereséget mértek a román seregre, akik visszavonultak a csíki és gyergyói havasok felé.⁵⁹ 1917 márciusában érték el itt a legfontosabb győzelmüket, elfoglalták a Magyaros határhegységet,⁶⁰ 1918 nyaráig a román fronton maradtak, ekkor vittek az ezredet az olasz frontra, Dél-Tirol területére.⁶¹ Végül 1918 novemberében tértek haza.⁶² Az ezred egri ciszterci gimnáziumából jövő tagjai közül Jankovics Tivadart emelném ki, aki 1885-ben született és 1895-1904 között végezte az iskolában a tanulmányait. Századosként a gorlicei áttörésnél vesztette életét, tetteiért a hadi katonai érdemérem mindkét osztályát megkapta, emellett a katonai érdemkereszt III. osztályát.

Az egri császári és királyi 60. gyalogezred 1798 és 1918 között volt létező alakulat. Eredetileg Theresienstadtban szerveződött,⁶³ részt vett a napóleoni háborúkban, az 1848-49-es szabadságharcban. Először Eperjesen, majd Lőcsén állomásozott, 1853-ban került Egerbe. A császár oldalán harcolt az olasz és a német egyesítést kísérő csatákban. A „nagyháború” idején az ezred Lovag Zeigler Alfréd lovassági tábornok nevét viselte, és a 4. hadsereg VI. hadtestébe nyert besorolást. Katonái harcoltak 1914-ben a San és a Visztula folyók melletti szakaszon (Rudnik), 1915 nyarán a Prut folyó mellett (Kolomea), majd ősszel a szerb fronton harcolva részt vettek Belgrád elfoglalásában. 1917 nyarán Bukovinában (Kirlibaba) szolgáltak, s Ukrajnában a német 11. hadsereg alárendeltségében érte őket a háború befejezése.⁶⁴ Ebben az ezredben harcolt Bartmann József (1887-1916) egri születésű diák, aki tanulmányait 1897-1905 között végezte a gimnáziumban. Szolgálatát III. osztályú vaskoronarendet,

⁵⁴ Sassy, 1939. 52.

⁵⁵ Uo. 58.

⁵⁶ Uo. 107

⁵⁷ Uo. 117-120.

⁵⁸ Uo. 137.

⁵⁹ Uo. 152.

⁶⁰ Uo. 165-168.

⁶¹ Uo. 196.

⁶² Uo. 51.

⁶³ Babucs -Maruzs, 2007. 7.

⁶⁴ Uo. 10-11.

III. oszt. hadikiegészítményes katonai érdemkeresztet és két Signum Laudis érdemelt ki.

Több személynél olvasható, hogy részesült kitüntetésben, összességében az ismert és nem ismert adatokat egybevetve harminc személy kapott kitüntetést a száznolcvanhárom diákból. Ebből több, mint a fele kettő vagy annál több kitüntetésben részesült. Nagy arányban fordul elő a Signum Laudis, kis és nagy ezüst vitézérem, valamint hadikiegészítményes kereszték. Signum Laudisban részesült Bartmann József, Dénes Lajos, Majzik Iván, Szrogh István, Horváth Ferenc, Maczki Géza és Patak Artúr; kis és nagy ezüst vitézérmes Székely Elemér, Balkay Béla, Baghy Béla, Szabó József, Drávucz István, Baghy Imre, Székely Tibor, Király Dezső, Kozák Miklós és Tömösvári Kálmán; hadikiegészítményes keresztet Bartmann József, Lőrík Ernő, Patak Artúr, Jankovics Tivadar, Brambing Vilmos és Dr. Brambing Imre.

Az utolsó analízisi szempont a halálozási körülmények, belefoglalva a halálozási évet, helyet, továbbá a halál okát. Ha a katonák elhalálozásának idejét vizsgáljuk, akkor a rendelkezésünkre álló adatokból megállapíthatjuk, hogy a háború éveit közül az 1915-ös év szedte a legtöbb áldozatot, harmincnégyet; 1916-ban tizenhárman veszték oda, míg 1914-ben és 1918-ban tizenegy-tizenegy katona haláláról tudunk. 1917-ben „csak” egy fő hunyt el, 1918 után pedig heten.

A halálozási helyek alapján három nagy csoportot lehet megállapítani. A háború alatti hadiesemények során elhunytak száma ötvenegy fő. Közülük leg többet, szám szerint negyvenet a keleti fronton ért el a vég, az olasz fronton heten, a román fronton hárman haltak meg, míg a szerb fronton egy fő esett el.

A második csoport azoké a diákoké, akik a háború következtében valamely kórházban vesztették életüket, vagy ott szerzett betegségben. A sebesülést szenvedők közül kórházakban tizenegyen lelték halálukat, betegségben pedig öten.

A harmadik csoportot alkotja az a kilenc fő, aki túlélte a háborút, de vagy a belpolitikai hatalmi változások áldozata lett az 1918-as őszi forradalom idején, ugyanis a háború közvetlen okának tekinthető a forradalom, őt Lemberkovics Jenőnek hívták, vagy a háború során eltűntek, mint Weidl Gyula, illetve Molnár János, akiről később kiderült, hogy olasz fogságban lelta a vég.

A tudnivalókat összefoglalva megállapítható, hogy a gimnázium rengeteg hős férfit nevelt, akik a háborúból is alázattal vették ki a részüket. A hevesi vármegyében befolyással bíró családok gyermekei is jelen voltak a harctéren, mint a Maczki család sarja, Maczki Géza,⁶⁵ a Majzik család leszármazottja, Majzik Iván.

⁶⁵ A Maczki-család és Maczki Géza történetéhez lásd bővebben: Fábíán, 2017.

Befejezés

A felvetődött kérdésekre adott megállapításokból kiderült, hogy a háború nagy hatással volt az iskola életére. A kezdeti lelkesedést az 1916-1917-es tanévre már a teljes kiábrándulás váltotta fel, melyet a következő idézet érzékeltet leginkább: *„A háború két első esztendejéről [...] közzétett beszámolóink végére múlt évi Értesítőnkben a békére való vágyódásunk és, az akkori jelekből ítélve, erős reményünk kifejezésével tettünk pontot. Sajnos, azóta csak vágyakozásunk erősödött, a reményt a könyörületes Isten irgalmában élő hitünkön kívül mi sem tartja bennünk.”*⁶⁶ Ettől függetlenül az iskola diákjai és tanárai is töretlenül folytatták társadalmi akcióikat, teljesítették a minisztérium elvárásait, a tanárok a háborús helyzet megértése érdekében a tanulók mindennapjaiba, a tananyagba is beiktatták a frontokon zajló eseményeket, például a matematika vagy irodalom oktatásában. A fronton tevékenykedő tanárok és diákok egy része hősi halált halt. A bevonult tanárok lelkeszi munkát, illetve kórházi munkát végeztek, a tanulók katonaként különböző frontokon, különböző rangban harcoltak, rengeteg kitüntetéssel gyarapodtak a szolgálat alatt. Sajnos a feljegyzések alapján a behívott diákok közül kevesen tértek haza, sokan a frontokon hunytak el, de egyesek eltűntek, vagy a harctéren szerzett betegségben veszttek oda.

Összességében megállapítható, hogy a háború gyökeresen megváltoztatta az iskola diákjai, volt diákjai és tanárai életét, de a kihívásokkal szembenézve újra tudták építeni mindazt, amit a háború kellemetlenségei okoztak a gimnázium számára.

* * *

Felhasznált források és szakirodalom

A Ciszterci Rend Egri Kath. Főgimnáziumának Értesítője az 1913-1914 tanévről. Eger, 1914.

A Ciszterci Rend Egri Kath. Főgimnáziumának Értesítője az 1914-1915 tanévről. Eger, 1915.

A Ciszterci Rend Egri Kath. Főgimnáziumának Értesítője az 1915-1916 tanévről. Eger, 1916.

A Ciszterci Rend Egri Kath. Főgimnáziumának Értesítője az 1916-1917 tanévről. Eger, 1917.

A Ciszterci Rend Egri Kath. Főgimnáziumának Értesítője az 1917-1918 tanévről. Eger, 1918.

⁶⁶ A Ciszterci Rend Egri Kath. Főgimnáziumának Értesítője, 1917. 57.

A Ciszterci Rend Egri Kath. Főgimnáziumának Értesítője az 1918-1919 tanévről. Eger, 1919.

Markó Árpád et al.: A cs. és kir. 34. magyar gyalogezred története 1734-1918. Budapest, 1937.

Babucs Zoltán - Maruzs Roland: Ahol a hősök születnek. Debrecen, 2007.

Békefi Remig: A ciszterczi rend története Magyarországon, 1142-1896. Budapest, 1896.

De Sgardelli Caesar: Huszonkilences honvédek hadtörténete. Budapest, 1936.

Fábián Máté: A Maczky család Heves vármegye szolgálatában. In: RMJ60. Tanulmányok a hatvanéves Rainer M. János tiszteletére. Szerk.: Fábián Máté – Romsics Ignác. Eger, 2017. 41-67.

Lépes Győző - Mátéfy Artur: A cs. és kir. báró Hötzendorfi Konrád Ferenc tábornagy debreceni 39. gyalogezred világháborús története, 1914-1918. Debrecen, 1939.

MNL HML vonatkozó fondjai

MNL VML vonatkozó fondjai

Sassy Csaba: A volt m. kir. miskolci 10. honvéd gyalogezred világháborús emlékalbuma. Miskolc, 1939.